

En mångkulturkonsulent bittar hem på Viljandi Folk Music Festival i Estland

Krångla inte till det – ha kul!

En onsdagkväll i slutet av juli 2007 i södra Estland. Jag råkar gå förbi bakgården till Kultuuri Kolledz samtidigt som Ando Kiviberg, general för folk- och världsmusikfestivalen i Viljandi, kliver ut för att hålla sitt traditionella välkomsttal till årets frivilliga. Säkerheten i rollen är tydlig – det är femtonde gången han gör det. ”Gör det enkelt”, säger Ando – ”krångla inte till det och så fort någon av era medarbetare eller festivalbesökare behöver hjälp ska ni direkt vara där – däremellan ska ni ha kul”.

Områdesansvariga presenteras, men resten av talet handlar om förbättringarna för aktivisterna: De ska få mat som både ska vara nyttigare och godare och serveringstältet ska flyttas in i hjärtat av festivalområdet emellan Jaani kirik (Janskyrkan) och festivalkroger Tegelaste Tuba (Aktivisternas rum). När allt är slut på måndag ska en lantgård söder om Viljandi intas och aktivisterna få sin rättmätiga fest.

Viljandi andas dan före festivaldan-stämning. Som stad har den runt 20 000 invånare. Som festivalstad fördubblar den befolkningen. För oss i Sverige har den ett alldeles speciellt intresse som ett barn till Falun Folkmusik Festival. Detta estniska barn har tyvärr inte sin pappa dalmasen kvar i livet men det klarar sig utan hjälp och blomstrar: Fyra dagar med tillsammans 23 000 sålda pass, 2 000 fler än förra året. Lördagen slutsåld med 12 000 pass långt före kvällen. Cirka 400 utövare varav 80 från utlandet. Årets svenska bidrag är Ranarim och Kraja.

Hitta hem

Min årliga resa till Viljandi har utvecklats till ett beroende. Förklaringen ligger emellertid betydligt djupare än längtan efter god musik och ett intensivt festivalliv. För varje människa född av utvandrade föräldrar finns en ouppklarad affär med deras hemland. Vi i den andra generationen matas av den första med motsägelser: Tvärsäkerhet och tystnad, idisslande och idealisering, nostalgi och traumata. I fallet Estland var ändå min föräldrageneration den enda möjliga länken över till mitt första språk och till min kulturbakgrund – den politiska gränsen mitt i Östersjön omöjliggjorde de egna upptäckterna ända fram till Gorbatjovs glasnost på åttiotalet och fullt ut med självständigheten 1991.

Med självständigheten kom också möjligheterna och valen: Jag valde att börja åka till morbror och kusinerna i byn Karala på ön Saaremaa (Ösel) allt oftare; stödde mamma i att få äganderätten till mina farföräldrars övergivna mark. Däremot sökte jag inte dubbelt estniskt medborgarskap och jag hittade heller inte min naturliga ingång till kulturlivet. Ingen av de stigar som hade trampats upp av den första generationen funkade. På håll kunde jag förstå och känna kraften i körlivet och sångarfestivaler, känna stolthet över klassen på kompositörer och dirigenter.

Detta till trots var fortfarande upptäckandet av Estland utöver släktbanden mer hårt arbete än lust och glädje.

När namnet Viljandi Pärimusmuusika Festival (folk säger kort och gott ”Folk”) dök upp i en svensk tidnings festivalbilaga sökte jag direkt upp hemsidan på nätet. Där uppenbarade sig något som var igenkännbart – en folk- och världsmusikfestival med en ambition att både vårda landets musikarv och öppna sig mot andra länders musiktradition. Väl på plats första festivaldagen två månader senare spred sig häpet och rofylt en känsla av att just ha hittat hem: Det här sammanhanget hade jag valt om Estland hade varit landet för min uppväxt – de här människorna hade varit mina vänner. Några av dem kan fortfarande bli det.

Folkmusikens betydelse i ett nytt land

Till Viljandi i år hade jag med mig några frågeställningar jag speciellt ville pröva. För en mångkulturkonsulent som hade avverkat Mångkulturåret 2006 med ett starkt officiellt stöd för invandrarnas och minoriteternas musik var det speciellt intressant att jämföra denna välviljans politik med ett land där självständigheten endast är sexton år gammal. Vad har Estlands återvunna självständighet betytt för folkmusiken? Har den påverkat Folks utveckling?

I några intensiva samtal har frågorna dryftats. I olika konstellationer har följande personer diskuterat: Sofia Joons, västgötsk folkmusiker med delvis estnisk bakgrund, utvandrad till Estland 1994 och nyligen utsedd till föreståndare för ett folkmusikaliskt kurscentrum i Viljandi; Jaak Johanson, sångare, musiker och skådespelare; Ants Johanson, musiker och pressansvarig för festivalen; till dessa två bröder ytterligare en syster Kärt och en bror Mart. Tillsammans bildar de en smått legendarisk grupp ”Johanson & vennad” (Johanson & bröderna) en grupp som rör sig mellan gamla estniska växelsånger, ”regilaulud”, barnramsor, långa lyriska och episka passager ibland smygartat övergående i ren absurdism framfört i en delikat Crosby, Stills and Nash-liknande stämföring; Kristjan Priks, slagverkare och drivande medlem i flera nya tongivande grupper under de senaste åren, bl.a. Wirbel, Vägilased och Virre, Allan Skrobe, skånsk musiker, producent och pedagog på Ethno-on-the-road-lägret.

Deltagare i Eesti Etno-lägrrets orkester. Foto: Urmas Volmer.

Ranarim deltog på festivalen. Foto: Urmas Volmer.

Festivalmål och verklighet

Hur ser festivalens officiella målsättning ut? Sofia har komprimerat den i "Funding Schemes of Festivals in Estonia", en rapport/fallstudie av Folk utförd på Tallinns universitet, på följande sätt: "...att lära ut och främja traditionell musik genom att visa upp levande förebilder för att stärka och förbättra den estniska nationella identiteten och den lokala andliga identiteten. Genom att göra detta kommer nationell värdighet, tillit till våra förfäders och förmödrars andliga arv samt även respekt för andra nationella kulturer i världen att lyftas fram, definieras och utvecklas."

Hur upplever festivalarbetare och artister att denna beskrivna målsättning i praktiken påverkar dem? Svaren komplicerar bilden åtskilligt:

Jaak ser inte att vare sig folkmusiken eller festivalen har tvingats bära oket av att återskapa en nationell identitet. Inom musiken har snarare körsången fått axla den uppgiften. Vem minns inte bilderna från den "sjungande revolutionen" före utropandet av självständigheten? Insamlandet av den estniska folkloren gjordes under nationalromantiken och upplysningen av den tyska lantadeln. Kulturen i byarna inplanterades uppifrån; människorna ville spela Vivaldi; inte vevlira. Körlivet växte sig tidigt stark genom den lutheranska kyrkan, långt före den första självständigheten 1919. Tallinns vart femte år arrangerade gigantiska körfestival är den stora nationella manifestationen, inte Folk.

Modernistisk botten

Nej, "Folk" har snarare en modernistisk botten, hävdar Ants. Influenserna från Falun har redan nämnts; det första Ethno on the Road-lägre 1990 i Dalarna gästades av några estniska unga folkmusiker; däribland Ants själv, vilka sedan återfanns i den första årskullen av studenter som togs in på den nystartade

högre folk- och världsmusikutbildningen inom Viljandi Kulturakademi. Alltsedan dess utgörs festivalstabens ryggrad av nuvarande eller f.d. pedagoger och studenter.

Utbildningen på Viljandi kulturakademi instiftades kort före och spelade en avgörande roll för utvecklingen av festivalen. Ants, Kristjan och Sofia beskriver undervisningen som ett konsekvent individualistiskt projekt. Sökandet efter det nationella arvet är nedtonat. Målet är att hitta sitt eget musikaliska uttryck och bli bra på det. Speciellt traditionsbevarande och folklig är inte "Folk"; snarare elitistisk, flikar Jaak in. Ett vakuum efter sovjettiden kunde också märkas, hävdar Sofia. Behovet av nya mötesplatser och sociala arenor var påtagligt.

Den ryska frågan

Alla diskussioner i Estland kring nationell och kulturell identitet hamnar förr eller senare oundvikligen i den ryska frågan. Kravallerna i Tallinn runt flyttandet av bronssoldat på staty låg bara två månader tillbaka. I festivalvimmel lyssnar jag extra noga efter ryskan och visst; den hörs ibland. På intet sätt motsvarar det emellertid befolkningsandelen i landet på nära en tredjedel.

Lakoniskt, kanske resignerat säger alla jag talar med: I Estland har det majoritetsestniska och det minoritetsryska samhället inget med varandra att göra. I princip utgör de två helt olika och åtskilda system.

I festivalprogrammen genom åren finns det få minoritetsryska akter: Suprjatki från staden Narva med 95 % rysk andel av befolkningen samt ett ryskt DJ/reggae kollektiv från Lasnamäe, Tallinns Rinkeby, utgör snarare undantag än regel. Men det hindrar inte att gästande utländska band från Ryssland och de andra f.d. sovjetrepublikerna är talrikt företrädda varje år.

Både sverige-esten och mångkulturkonsulenten i mig vill förstås gå vidare med de självklara följdfrågorna: Vill båda sidor ha det så här? Görs något för att förändra tillståndet? Väljer att spara dessa stora frågor till framtiden.

Framtiden kan i det här fallet utgöras av Oscar Pripp, etnolog från Uppsala universitet och även författare till "Tid för mångfald" vida spridd under Mångkulturåret 2006 i Sverige, som sitter med i ett av samtalen. I höst tänker han i Estland fortsätta samtalen med författare och andra intellektuella kring mångkultur och bygget av nationell identitet och sammanhållning. Med stor spänning emotser jag det arbetet.

Folk tar plats

Åtminstone den estniska språkmajoriteten i nationen känner till Folk. Har inte träffat någon som inte gör det. Om de inte har varit där så har de velat åka dit eller känner någon som har varit där. Vetskapen om festivalens existens finns på ett makalöst sätt i det breda folkmedvetandet. Några exempel:

Under rubriken "Lär känna ditt land" skickar en estnisk TV-kanal ut olika par i en liftartävling genom hela Estland

Ando Kiviberg. Foto: Urmas Volmer.

med direktsänd målgång från festivalen. Förra året kunde TV visa fem halvtimmes festivalreportage under bästa sändningstid med Sofia Joons som festivalreporter. Hamnar i samspråk med ett gäng gamla klasskamrater på festivalkrogen som använder "Folk" för att återträffas. Att ha kul med gamla polare är huvudsyftet, men visst slinker någon enstaka betald konsert och fri-scen spelning med i programmet då och då.

Modern funktionell nationalism

På flyget hem reflekterar jag över vad det är jag har sett och hört i Viljandi? Jag minns en klassificering av Viljandi som ett individualistiskt och modernistiskt projekt. Samtidigt erkänner Jaak att när Untsakad, ett rå-ösigt sexmannaband med valser, polkor, krigsballader och Pogues-attityd får ett helt nattklubbstält att dansa eller sjunga med blir detta en form av modernare funktionell nationalism. Med visst nöje minns jag också varningen för att hamna i en situation där en kulturell vill ge folket dess egen kultur tillbaka, men utan stake. Känner Sverige igen sig?

Besk var han där, Jaak. I grunden märktes ändå hos alla samtalspartners en berättigad stolthet över vad "Folk" har åstadkommit och betyder: För folkmusiklivet en mönstring av Estlands musikscen, ett öppnat fönster för internationella influenser. En av alla band jag har pratat med prisad arrangörs-mässig professionalism. För publiken en de mångas mötesplats. Affärsmän och affärsbiträden, urkultliknande blomsterbarn med föräldrar från utbildad medelklass kompletterade med en brokig karta av subgrupper i sociologiska, musikaliska och klädesmässiga avseenden.

Ska ni med nästa år? Hör av er till en mångkulturkonsulent som har hittat hem.

Alar Kuutmann

Artikelns tema behandlades på ett seminarium "Danshus: postmodern folkkultur - lokal nationalism?!" under Festivalen Dansfeber. Dokumentationerna från seminarierna kommer att publiceras bl. a. i kommande nummer av denna tidning.

forts. från sidan 11.

Är det ointressant att diskutera skillnaden i den infödda indiska dansarens uttrycksätt och den som lärt sig senare i livet utanför den kulturella sfären?

Är alla världens danser möjliga att dansas av alla? På vilket sätt möjliga? Hur medvetna är vi att det meningsskapande i dansen förändras i olika kontexter? Vad betyder det att dansa indiskt i Sverige eller Indien? Kanske är det andra gränser och sammanhang som är mer urskiljande för det meningskapande? I Indien finns säkert sammanhang idag där dansandet av traditionell indisk dans har främmandegjorts och samtidigt finner vi i Sverige eller Europa platser där den indiska dansen kanske är mer levande än i Indien. Frågorna blir många och tankeväckande.

Bodil Persson, Åsa da Silva Veghed och Annika Koskinen. Foto: Lars Farago.

Att dansa sig själv – att dansa sin personlighet

I det första seminarium som sammanförde Birgitta Egerbladh, Maria Rudbo och Ami Petersson Dregelid ser jag en gemensam referens till Selinder /Moiseyev-seminariet. Där avslutade de medverkande artisterna med att beskriva hur de drivs av det personligt färgade och inte längre letar efter autenticitet och äkthet i relation till traditionen utan snarare söker efter uppriktighet i förhållande till sig själva. I min artikel som återger de första två seminarierna använder jag just uppriktighet som en gemensam nämnare för bland annat hur pedagogen förenas med den sceniskt professionella artisten.

Där var det dansaren/pedagogen Ami Petersson Dregelid och koreografen Birgitta Egerbladh som sökte sig fram på samma spelplan. Den ena i relationen till sina meddansare på golvet och den andra i förhållandet till aktörer och publik. Att i dansen/rörelsen upptäcka sig själv, hitta uttryck för den egna erfarenheten.

Det näst sista seminarium Dans med attityd har fått en konkret avnämning – ett undersökande projekt "Threestyle fusion" (produktion: Rikskonserter). Seminarium tydliggjorde det personliga i varje dansgenre. Varför dansar Damon Frost bogaloo och inte Halling? Och Andreas Berchtold – en nutida folkdansare, men varför blev det inte street? Personliga svar gives men också slump, kultur och klass spelar roll. Nu möts de för att pröva varandras uttryck, byta kostymer, byta kulturer med varandra och kanske finna något tredje, något oupptäckt. Mötet men den andre ger möjlighet att se mig själv och kanske förstå bättre vad som är gemensamt och vad som är särskilt.

Så låt stegen gå vidare och framåt och nya landskap bildas på vägen.

Bodil Persson